

**TE WHAKATAKOTO TĀPAETANGA KI TE
AROARO O TĒTAHI KOMITI WHIRIWHIRI
TAKE PĀREMATA**

Te Tari o te Manahautū o te Whare Māngai

2007

Ngā kōrero mō te pukapuka iti nei

Ehara anake te pūnaha manapori pāremata o Aotearoa i tētahi mea pōti māngai mō ngā kirirarau, engari mō rātou hoki ki te whakaputa whakaaro mō te āhua o ngā ture ka pā ki a rātou. Mā te whiwhi tāpaetanga a ngā komiti whiriwhiri take o te Whare Māngai mai i te katoa tēnei e tutuki ai. He āhuatanga nunui rawa atu o te hātepe pāremata me te oranga manapori o te motu te urunga mai o te katoa. Whiwhi ai hoki i ngā tāpaetanga pakirehua pāremata, ā, i ngā tāpaetanga mō ētahi atu take kei mua i te aroaro o ngā komiti whiriwhiri take. Mā tēnei te marea e whai wāhi ai ki te tuku mai i ō rātou whakaaro mō ngā take ā tōna wā pea e hua ai hei ture hōu.

Kia tino pai rawa atu ai ngā tāpaetanga a te marea, ko ngā kai o roto me te takotoranga ngā āhuatanga me āta whakaaroarohia. I hangaia te pukapuka iti nei ki te āwhina i taua hunga e tuhi tāpaetanga ana ki tētahi komiti whiriwhiri mā tētahi āhua e ngāwari ai mō ngā mema te pānui, ā, e mārama ai hoki ki a rātou. Mā tēnei tētahi tāpaetanga e tōtika rawa atu, ā, e aro kaha ngia ai hoki āna tūtohutanga, whakapuakitanga rānei e te komiti. Kapi ai hoki i te pukapuka iti ngā kōrero me pēhea te whakaputa tāpaetanga ā-waha, whakamārama ai hoki i ngā tika o ngā kaiwhakaatu, ā, hoatu pārongo whānui ai mō ngā komiti whiriwhiri take.

Ngā rārangi take

	Whārangi
Te mahi kia tīmata ai	5
He aha te tāpaetanga?	5
Te karanga tāpaetanga	5
Te putanga a te katoa ki ngā pire me ētahi atu tānga kāwanatanga	6
Te takatū i tō tāpaetanga	7
Ngā tāpaetanga ā-ipurangi	7
Me pēhea te tuhi	7
Ngā kai o roto o tō tāpaetanga	8
Te tuhi tāpaetanga mō tētahi pire	9
Te tuhi tāpaetanga mō tētahi pakirehua	10
Te takotoranga o tō tāpaetanga	10
Te tuku mai i tō tāpaetanga	10
Te whakaputa tāpaetanga ā-waha	12
Te puta ā-tinana ki mua i tētahi komiti	12
I mua o te hui	12
I te wā o te hui	12
Whai atu ana i tō whakaputanga	13
Ō tika i te mea he kaiwhakaatu koe	13
Te tika ki te whakautu whakapae	14
Ngā kōrero mō ngā komiti whiriwhiri	16
He aha tētahi komiti whiriwhiri?	16
Ngā komiti whiriwhiri take	16
Ētahi atu komiti	17
Te karanga taunakitanga	17
Te whakarongo tāpaetanga	17
Te āhua o ngā tāpaetanga	18
Ngā utu	18
Ētahi atu pārongo	19
Tāpiritanga – He takotoranga pea hei whai ake māu	20

Te mahi kia tīmata ai

He aha te tāpaetanga?

*He wā ki te whakaputa
i ō whakaaro mō
tētahi take kei mua i te
komiti*

Ko tētahi tāpaetanga te whakaputanga o ō tirohanga, whakaaro rānei mō tētahi take kei te whakaaroarotia e tētahi komiti whiriwhiri. Ko te tikanga ka tuhia ngā tāpaetanga i whiwhi, ā, ka tautokonatia e ngā whakaputanga ā-waha ki te komiti. Mā te tuhi, mā te whakaputa rānei i tētahi tāpaetanga, ko koe tēnā e hoatu ana i ōu ake mātau, tirohanga, whakaaro ki te komiti. Mā ngā take e hōmai ana e koe mō tētahi whakarerekētanga ki tō whakapono me mahia, tētahi mahi rānei ki a koe nei me kawea, mā ēnei āhuetanga tō tāpaetanga e whai mana ai. Ka taea ngā tāpaetanga te whakaputa i roto i te reo Pākehā, te reo Māori rānei.

Te karanga tāpaetanga

*Ka pānuitia whānuitia
te tono mō ngā
tāpaetanga*

Ki te whakatau tētahi komiti kia rapua he tāpaetanga ko te tikanga, ka purua he pānuitanga ki roto i ngā nūpepa nunui, ngā nūpepa rānei o te rohe e tika ana. Ka whakahuatia i roto i te pānuitanga:

- te ingoa o te pire, te pakirehua rānei e rapua nei he tāpaetanga
- te ingoa o te komiti kei te whakaaroaro i te take
- mehemea ka taea ngā tāpaetanga te tuku ā-ipurangi mai
- te wāhi ki reira ngā tāpaetanga tukua ai, ā, mā tēhea rā
- ngā mokamoka whakapā.

*Kei ētahi whare
pukapuka ngā pire e
pupuri ana*

*Ka taea ngā pire te
hoko mai*

**Te putanga a te katoa ki ngā pire me ētahi atu
tānga kāwanatanga**

Kei ētahi whare pukapuka nunui ngā pire e pupuri ana. Ka kitea hoki aua whare pukapuka nunui i te pae tukutuku www.parliament.nz.

Kei ngā Toa Pukapuka Kāwanatanga a Bennetts ngā pire, me te huhua o ētahi atu toa pukapuka puta noa te motu. Ka taea e ngā kaimahi a Legislation Direct (☎ 04 568 0024) te whakamōhio atu i te toa tata atu ki a koe, ka kaha rānei koe ki te tono tika atu ki a Legislation Direct. Pae tukutuku www.legislationdirect.co.nz.

Te takatū i tō tāpaetanga

Ngā tāpaetanga ā-ipurangi

Ka kaha koe ki te tuku ā-ipurangi mai

Ka taea ngā tāpaetanga mō ētahi mea o te take te tuku ā-ipurangi mai i nāiane mā te tuku puka i runga i te pae tukutuku www.parliament.nz. Tirohia te pae tukutuku kia kitea ai mēnā kei te wātea tēnei kōwhiringa mō te mea o te take e kaingākauria ana e koe. Mehemea kei te pērā, me whai tonu i ngā tohutohu i runga i te mata.

Me pēhea te tuhi

Me raupapa ngā tāpaetanga, me ngāwari hoki ki te pānui

Ahakoā kāore he takotoranga mō tētahi tāpaetanga ki te komiti whiriwhiri, me whai koe ki te whakaputa i tō tāpaetanga mā tētahi huarahi e raupapa ana, e ngāwari tahi ana ki te pānui. Mā ngā whakaaro e whai ake nei koe e āwhina ki te whakatutuki i tēnei. Kua whakaurua atu te tāpiritanga, he takotoranga pea hei whai ake māu. Whakaurua mai ngā pārongo e whai ake nei.

Te upoko

Whakaupokongia tō tāpaetanga mā te ingoa o te komiti whiriwhiri māna e whaiwhai ake me te katoa o te ingoa o te pire, o te pakirehua hoki.

Nā wai ake te tāpaetanga?

Me mārama tonu te whakahua nā wai ake te tāpaetanga. Whakahuatia tō ingoa, te ingoa rānei o te rōpū whakahaere ko koe nei tō rātou māngai. Whakaurua he kāinga noho whakapā me te nama waea awatea. Mehemea nā ngā take wehe kē koe i kore ai e hiahia ki te tuku i ngā mokamoka nei i te taha o tō tāpaetanga ki te iwi whānui, ka taea tēnei pārongo te whakaurua atu ki roto i tētahi karere whakakapi me te wete atu i te tāpaetanga.

Kei te hiahia koe ki te puta ā-tinana ki mua i tētahi komiti?

Me mārama tonu te tohu i tō hiahia ki te kōrero ā-tinana tonu ki te komiti. Ki te pīrangi koe ki te puta ake ki mua i tētahi komiti, whakaurua mai tō nama waea awatea ki te taha o tō ingoa. Ki te

hiahia koe i ētahi atu ki te puta ake i tō taha hei kaitautoko mōu, whakaurua mai ō rātou ingoa, ā, mēnā he māngai rātou nō tētahi rōpū whakahaere, hōmaingia hoki ō rātou tūranga.

He aha ngā whāinga o tō rōpū whakahaere?

Mehemea kei te tuhi koe mō tētahi rōpū whakahaere, me hōmai he kōrero poto mō ngā whāinga, ngā mema me te hanga o te rōpū whakahaere. Me āta titiro mehemea kei a koe te mana ki te tū hei māngai mō te rōpū whakahaere me te tohu mai hoki i tō tūranga.

I kimi tohutohu koe i a wai?

Tuhia te rahi o te tautoko i whiwhi i a koe me te whānui o te tohutohu i rapua e koe i te wā e tuhi ana i te tāpaetanga.

Ngā kai o roto o tō tāpaetanga

Ngā tino mātāpono e rima

I a koe e tuhi tāpaetanga ana ko te tikanga, ka kōrero koe mō tētahi pire, mō tētahi pakirehua rānei. Ahakoa ngā rerekētanga ki te āhua o te tuhi tāpaetanga pire, tāpaetanga pakirehua rānei, ka pā ngā tino mātāpono e rima nei ki aua tuhinga e rua.

Te hāngai pū

Me hāngai pū tō tāpaetanga ki te take kei mua i te komiti. Ēkene pea ka whakatau te komiti kia makaia he tāpaetanga ki te taha nā te mea, kāore i hāngai pū.

Te mārama

Whakarārangitia ō rerenga kōrero me ō kōwae kia arotau ai. Kia mārama tonu, kia arotau tonu te whakaputa me te whakatinana i tētahi tohenga. Ka pekepeke haere ana ngā kōrero me te hoki whakamuri anō, ki te parahanga rānei ngā take kore hononga, ēkene pea ngā mema ka rangirua, ka memeha hoki te awe.

Te koi

Me ngāwari, me koi. Kua ngā kōrero e roa rawa. Ka roa rawa ana, kua kore pea ngā mema e whai wā ki te whakaaroaro i te katoa o te tāpaetanga. Kei te hiahia kē rātou ki te mōhio ki ō whakaaro,

ki te taunakitanga kei a koe, ki ngā tohenga rānei e tautoko ana i tō tirohanga.

Te tika

Me tika, me oti mai hoki. Whakaurua ngā pārongo katoa e hāngai pū ana. Ka rangirua noa iho te komiti ki te haere o kōrero ki tētahi taunakitanga, tētahi pārongo rānei kāore i whakaurua mai. Tirohia te tika o ē meka. Ki te nui rawa ngā hapa kua memeha noa iho te awe, te pono.

Te whakamutunga

Whakahuatia anō o tūtohutanga i te mutunga o te tāpaetanga i roto rānei i tētahi whakarāpopotonga i te tīmatatanga. Me whakaaro ki te whakarārangi i ngā tūtohutanga o tō tāpaetanga, ki te whakarāpopoto rānei i ngā take matua.

Te tuhi tāpaetanga mō tētahi pire

Me mau tonu ki te pire

I a koe e tuhi tāpaetanga ana mō tētahi pire, me tino whiwhi i a koe he tārua o taua pire kia mōhio ai koe ki ngā āhuatanga kei te whakaarotia. Mā tō mōhio ki tērā e kaha ai koe ki te whakahāngai i tō tāpaetanga ki ngā take ake kei roto. Kei roto i te wāhanga ‘Te mahi kia tīmata ai’ te pārongo mō te putanga a te katoa ki ngā pire.

Te tūnga whānui

I te tuatahi, whakahuatia mai tō tūnga whānui mō te pire mehemea kei te tautoko, kei te whakahē rānei koe ki ngā āhuatanga kei te whakaarotia. Me hōmai hoki o take.

Ngā kōrero āmiki

I te mea kua whakahuatia tō tūnga whānui ināianaei, tuhia ētahi atu kōrero āmiki mō ngā rara e māharahara ana ki a koe. Ki te whakaaro koe me whakarerekēngia ētahi rara, me kaha tonu te mea ake me te hōmai hoki i o take. Ēkene koe ka hiahia ki te mea ake kupu hōu mō ngā rara. He pai tonu te whakamahi i ngā rara o te pire, he tau kei te taha, kia raupapa ai tō tāpaetanga.

*Me mau tonu ngā
kōrero ki ngā tikanga
whai*

Te tuhi tāpaetanga mō tētahi pakirehua

He rerekē te tuhi tāpaetanga mō tētahi pakirehua ki te tuhi tāpaetanga mō tētahi pire. I te mea kāore he rara ake hei kōrerorero māu, whakamahia tonutia ko ngā tikanga whai tonu o te pakirehua ki te ārahi i a koe e whakaputa ana i ō whakaaro. I tēnei wā, ka hiahia pea koe ki te whakarārangi tūtohutanga hei whakaaroaro mā te komiti. He mea nui rawa atu te whiwhi i tētahi tārua mō ngā tikanga whai mō te pakirehua ki te āwhina i a koe e takatū ana i tō tāpaetanga.

*Me āwhina te
takotoranga i te
kaipānui*

Te takotoranga o tō tāpaetanga

He mea tino nui te takotoranga ki te āwhina kaipānui. I hangaia ngā ara tohutohu e whai ake nei ki te āwhina i a koe e takatū ana i tētahi tāpaetanga tino tōtika rawa atu. Tirohia te tāpiritanga, he takotoranga pea hei whai ake māu.

*Mēnā ka taea,
patopatohia*

Mēnā ka taea, patopatohia tō tāpaetanga ki te taha o tētahi pepa mā he A4 te rahi. Ka whakaetia ngā tāpaetanga ka tuhia ā-ringatia ana engari ka uaua ana ki te pānui, ka memeha iho pea tōna awe.

*Ngā whaitua me te
mokowā*

Me rahi tonu te hōmai whaitua i ngā taha e rua o te pepa me te mokowā i waenganui kōwae.

*Ngā upoko, ngā
kōwae*

Whakamahia ngā upoko me te whakarōpū i ō kōwae ki raro i aua upoko. He pai te hoatu tau ki ō kōwae.

*Hoatu he tau ki ngā
whārangi*

Kia mārama tonu te tau ki ia whārangi.

Me tēpara

Tēpara tahitia ngā whārangi i te kokonga mauī o runga.

Te tuku mai i tō tāpaetanga

*Ko te tikanga, e 2 ngā
tārua ka hiahiatia*

Ko te tikanga, e 2 ngā tārua ka hiahiatia e ngā komiti whiriwhiri mō ia tāpaetanga. Tukua

ngātahitia ngā tārua katoa ki te hēkeretari o te komiti i mua mai i te rā katinga mō ngā tāpaetanga.

Tukua tō tāpaetanga ki:

Te Hēkeretari
Komiti Whiriwhiri Take _____
Te Tari o ngā Komiti Whiriwhiri Take
Ngā Whare Pāremata
TE WHANGA-NUI-A-TARA

*Ka taea ētahi
tāpaetanga te tuku ā-
ipurangi mai*

Ki te wātea atu te kōwhiringa ā-ipurangi mō tō tāpaetanga, me whai tonu i ngā tohutohu mō te tuku ā-ipurangi i te pae tukutuku www.parliament.nz. Ka kaha hoki koe ki te uta tuhinga ā-hiko mai nāhau nei i takatū e ai ki ngā aratohu i runga.

*Ehara i te mea ka
whakakorea ngā
tāpaetanga e tae
tōmuri mai ana*

Ki te raruraru te rā katinga mōu, me tere tonu te waea ki te hēkeretari o te komiti ki te titiro mehemea ka taea he whakaritenga kē atu. Ehara i te mea ka tino whakakorea he tāpaetanga e tae tōmuri mai ana.

Te whakaputa tāpaetanga ā-waha

*Tō wā mō te
whakaputa whakaaro
ā-tinana*

Te puta ā-tinana ki mua i tētahi komiti

Hoatu wā ai ngā tāpaetanga ā-waha mōu ki te tautoko i tōu i kōrerotia i roto i tō tāpaetanga ā-tuhi. Mā aua tāpaetanga ā-waha hoki e whai wā ai te komiti ki te whakamārama take i ara ake i roto i taua tāpaetanga. Ki te whakatau te komiti ki te whakarongo ki tō tāpaetanga, ka whakamōhiotia atu te wā me te wāhi o te hui ki a koe e ngā kaimahi a te komiti tae atu ki te roa o te wā kua tohaina mō tō tāpaetanga. Ko te wā pānui atu i te whakamōhiotanga pea te wāhi ka poto.

I mua o te hui

*He pai tonu te haere
ki te mātaki i ētahi atu
tāpaetanga e
whakaputaina ana*

Ka rerekē te takotoranga ki tēnā komiti me tēnā komiti mō te whakaputa tāpaetanga ā-waha. Ka rerekē anō hoki te āhua o tēnā take me tēnā take. I te mea ka noho tuwhera noa te whakarongo taunakitanga i te wā e hui ana te komiti ki ngā tāngata katoa me te hunga pāpāho, ēkena pea ka hiahia koe ki te tae ki tētahi o ngā hui nei i mua atu i tō hōmai taunakitanga, te tae moata rānei ki te mātaki i ētahi atu whakaputanga. He pai tonu te kōrerorero i tētahi māharahara ki ngā kaimahi o te komiti i mua noa atu i te tīmatatanga o te hui.

*Takatūria tō
whakaputanga ā-
waha*

I mua i tō putanga ki mua i te komiti, he pai tonu tō āta noho ki te takatū i tō whakaputanga kia kapi katoa ai i a koe ngā take e hāngai ana, me te waiho wā kia rahi ai, mō ngā pātai. Ahakoa te whai a ngā komiti i tētahi tikanga wātaka, ka rerekē tonu te wā whakarongo tāpaetanga.

I te wā o te hui

*Whakamōhiotia atu
ngā kōrero mōu ki te
komiti*

I te wā e reri ana te komiti ki te whakarongo ki tō tāpaetanga, ka tono pea te heamana kia haere atu koe ki te tēpu noho ai. I tēnei wā, kōrerotia ngā

kōrero mōu me te hunga i tō taha kia mōhio ai te komiti, ko wai a wai.

*Whakarāpopotonga
ngā take matua*

Whai atu ana i tērā, ka tono atu te heamana kia kōrero koe mō tō tāpaetanga. Whakarāpopotonga ngā take matua o tō tāpaetanga me ngā tūtohutanga hoki. Me haere katoa ngā kōrero ki te heamana. Ā, nā ngā herenga o te wā me te pono kua whakamātauria kēngia tō tāpaetanga e te komiti, kua e pānuitia. Ki te wātea ake he pārongo hōu, tērā pea ka hiahia koe ki te whakamōhio atu i ērā ki te komiti. Whakawhiwhia koa kia 20 ngā tārua o te tāpaetanga tāpiri ki ngā kaimahi o te komiti. Mehemea ka taea, whakawhiwhia i mua mai o te hui, i te wā rānei e tae ake ana koe.

Whai atu ana i tō whakaputanga

*Ēkene pea, ka
patapataitia koe*

Whai atu ana i tō whakaputanga, ko te tikanga, ka patapataitia koe e ngā mema o te komiti kia mārama ai rātou ki ngā take kei te whakarangirua i a rātou, ki te whakaaro rānei rātou me tirohia anō he take. Ēkene pea ka hiahia koe ki te karanga atu ki te hunga i puta ake i tō taha kia whakautua ngā pātai.

*Tērā pea te tono mō
ētahi atu pārongo ka
whakaputaina*

I ētahi wā anō, ka tono te komiti mō ētahi atu pārongo. Tukua mai kia 2 ngā tārua mō ia mea o te pārongo i tonoa e te hēkeretari o te komiti, mā te rā i whakaritea.

Ō tika i te mea he kaiwhakaatu koe

*Ētahi tikanga
whakamaru
kaiwhakaatu*

Kei ngā Ture Ārahi (arā, ngā tikanga ture a te Whare me āna komiti) ētahi whakamarutanga mōu i te wā e puta ake ana hei kaiwhakaatu ki mua i te aroaro o tētahi komiti whiriwhiri. Nā ō tika i te mea he kaiwhakaatu koe, ka kaha koe ki te:

- tono kia rongohia wehenga, munatia rānei

ētahi, te katoa rānei o ō taunakitanga, me te hōmai take mō tō tono pērā mai

- whakaara ake i te taha o te hēkeretari o te komiti, tētahi take māharahara e pā ana ki te taunakitanga kei te hōmai e koe
- whakatakoto tāpaetanga ā-tuhi i mua i tō puta ake ki te hōmai taunakitanga
- mau kairauhī mai me te kimi tohutohu i a ia
- whakahē ki tētahi pātai e pā ana ki te hāngaitanga
- whakahē ki te whakautu i tētahi pātai e hāngai ana ahakoa aha, me te hōmai take e pā ana ki te whakahēnga
- whai wā ki te whakatika i ngā hapa o tētahi kapetanga mō tō taunakitanga
- tuku amuamu mō te mārama o te kite atu i te tītaha o te whakaaro o tētahi mema.

Ko te mārama o te kite atu i te tītaha o te whakaaro tērā i te wā e whakatakoto whakapae ana he mema o te komiti mō tētahi taihara, e whakaputa ana rānei i tōna whakaaro mō tētahi whanonga, mahi rānei he taihara te āhua mā te whakaingoa i te tangata, ngā tāngata rānei nāna, nā rātou pea taua taihara, whanonga, mahi hoki. Tērā rānei he hoa a ia, he pānga rānei tōna ki ngā āhuatanga taihara.

Te tika ki te whakautu whakapae

Kei te hunga e whakapaetia ana te tika ki te whakautu

Hoatu whakamarutanga ai ngā Ture Ārahi ki te hunga i whakapaetia i roto i ngā hui a te komiti whiriwhiri, ā, tērā pea ka tino takakinotia tōna ingoa pai ahakoa tōna puta ake, kore puta ake rānei hei kaiwhakaatu. Mehemea he whakapae kei roto i tō taunakitanga mō tētahi, ka whakaaturia tērā ki taua tangata, ā, ka kaha pea a ia ki te:

- whakatakoto tāpaetanga ā-tuhi ki te komiti me

- te puta ake ki te whakautu whakapae
- pātai kia hōmai taunakitanga ētahi atu kaiwhakaatu mōna
  - tonu tārua mō ngā pārongo katoa (hāunga anake te taunakitanga muna) mōna, kei te komiti e pupuri ana
  - whakautu ki ngā whakataunga kei te whakaarotia e te komiti i mua i te haerenga o tana pūrongo ki te Whare, ā, kei roto tōna ingoa pai e tino takakinotia ana e aua whakataunga.

Kei te wātea atu tētahi pukapuka iti wehe kē

Whakaputaina ai e Te Tari o te Manahautū he pukapuka iti, ko *Natural Justice Before Select Committees (Tikanga Tūturu i Mua i ngā Komiti Whiriwhiri)* te ingoa, ā, kei roto ngā tikanga whakamaru e takoto ana. Ka taea hoki te tiki atu i te Tari o ngā Komiti Whiriwhiri, ka kitea rānei i runga i te pae tukutuku www.parliament.nz. Ki te hiahia koe ki te whakaara ake i tētahi take kua whakamāramatia i runga ake nei, me whakapā atu ki te hēkeretari o te komiti.

Ngā kōrero mō ngā komiti whiriwhiri

He aha tētahi komiti whiriwhiri?

Kawea ai e ngā komiti whiriwhiri ngā mahi āmiki o te Whare

Whakaingoatia ai e te Whare Māngai ngā komiti whiriwhiri hei kawē i te nuinga o āna mahi āmiki. He rōpū mema Pāremata aua komiti. Heke mai ai ō rātou mana i te Whare, ā, whakatakoto ai i ā rātou pūrongo mō ā rātou whakataunga ki te Whare. Koia tēnā te whāritenga o ngā rōpū tōrangapū i te Whare.

Mā te mahi whakatakoto tāpaetanga te katoa uru mai ai

Tukua ai he tirohanga āmiki e ngā whakaaroarohanga komiti whiriwhiri mā tētahi āhua kāore e taea e te Whare. Mā te whakatakoto tāpaetanga ā-tuhi, ā-waha hoki te iwi whānui e uru tika mai ai ki roto i te hātepe pāremata. Ka kaha hoki ngā komiti whiriwhiri ki te haere ki roto i te motu ki te whiwhi taunakitanga.

Ngā komiti whiriwhiri take

Kawea ai e ngā komiti whiriwhiri take te nuinga o ngā mahi komiti

Kawea ai e ngā komiti whiriwhiri take 13 i whakaingoatia rā i te tīmatatanga o te Pāremata mō te katoa o tōna wā ngā mahi komiti. Noho ai te rahinga katoa o ngā mema o ngā komiti whiriwhiri take ki te ōrau o ngā mema rōpū tōrangapū i te Whare.

Ko ēnei aua komiti, arā, ko te komiti whiriwhiri:

Take Tauhokohoko

Take Mātauranga, take Pūtaiao

Take Pūtea, take Whakapaunga

Take Tāwāhi, take Waonga, take Hokohoko

Take Whakahaere Kāwanatanga

Take Hauora

Take Ture, take Pōti

Take Whakaū Ture

Take Kaunihera ā-Rohe, take ā-Taiao

Take Māori
Take Whakanaonga Matua
Take Tauwhiro Hapori
Take Waka, take Mahi Ngātahi

Ētahi atu komiti

*Whakaingoatia ai
hoki he komiti
mātanga*

Tua atu i ngā komiti whiriwhiri take, ka poua, ka whakatūria rānei e ngā Whakataunga Tū Roa ngā komiti mātanga e rima. Ko ēnei aua komiti:

Ngā Āpiha o te Pāremata
Arotake Waeture
Whakaruru
Whakataunga Tū Roa
Take Pāremata

Ka taea hoki ngā kōmiti *mō tētahi wā noa iho* te whakaingoa *mō tētahi ake tino take pērā* i tētahi pire, tētahi pakirehua rānei.

Te karanga taunakitanga

*Ka taea te tono kia
tae ake he
kaiwhakaatu, kia
whakaaturia rānei he
tuhinga*

Ka kaha ngā komiti whiriwhiri ki te tono kia tae ake he tāngata ki ngā hui ki te hōmai taunakitanga, ki te whakaatu tuhinga kōrero, pūkete kōrero hoki. Ka kaha hoki rātou ki te tono ki Te Poumua kia whakaputaina e ia he hāmene, ā, mehemea ka hiahiatia, kia whakawhiwhia he taunakitanga, kia tae ake rānei he kaiwhakaatu.

Te whakarongo tāpaetanga

*Ko te tikanga, ka
rongohia ngā
tāpaetanga i
waenganui i te iwi
whānui*

Ko te tikanga, ka whiwhi tāpaetanga ngā komiti, ka whakaaroarotia engari kei a rātou tērā. Ko te tikanga, ka rongohia ngā tāpaetanga i waenganui i te iwi whānui. Heoi anō, mā te momo anō o te tāpaetanga e whakarite mehemea ka rongohia wehengia, munatia rānei. Ka noho matatapu tonu te taunakitanga i rongohia wehengia kia tukua rā anō ki te Whare te pūrongo o te mea (arā, te pire, te pakirehua rānei) e hāngai ana. Hāunga te

taunakitanga muna, ka noho pērā tonu kia whiriwhiri rā anō te Whare mehemea me whākina.

Te āhua o ngā tāpaetanga

Ko te tikanga, ka tukua ngā tāpaetanga i te wā e rongohia ana te taunakitanga e tētahi komiti

Ahakoia ka taea ngā tāpaetanga te kōrerorerotia i te wā e takatūria ana, ka tukua ana ki tētahi komiti kua riro atu i taua komiti tōna mana. Ko te tikanga, ka tukua te wāhanga o tētahi tāpaetanga ā-waha i tuhia i te wā o te whakaputanga ā-waha. Ko te tikanga hoki, ka tukua e ngā komiti ētahi atu tāpaetanga i te wā e tīmata ana tā rātou whakarongo ki ngā taunakitanga. I te wā e tukua ana, ka taea ngā tāpaetanga te pānui i runga pea i te pae tukutuku www.parliament.nz.

Kāore tō hiahia tuku i tāu ake tāpaetanga e katia

Kāore koe i te whakahāhā i te Whare ki te hiahia tuku koe i tāu ake tāpaetanga i mua i te whiwhi a te komiti. Heoi anō, ka pēnei ana koe kua kore tētahi kōrero i whakaputaina i roto i tō tāpaetanga e whakamarutia e te pāremata.

Te 'tukuruia tika tonu' i tētahi kōrero ngau tuarā

Tua atu i tēnei, i kī tētahi whakataua kōti o nā noa nei, ka taea tētahi te whakahāmene ki te whakaputaina e ia he kōrero ngau tuarā i roto tūāhuatanga kei raro i te marumaru o te pāremata e noho ana (pērā i te whakaputanga ā-waha ki tētahi komiti whiriwhiri), ā, a muri ake ka whakaūngia (ahakoia te kore tukuruatia) i tētahi wāhi kāore i te whakamarutia e te pāremata.

Ngā utu

Māu ōu ake whakapaunga utu e whakatutuki

Māu ōu ake whakapaunga utu mō te haere ki ngā wāhi hui e whakatutuki tae atu ki ōu utu whaiaro katoa i tua atu mō te whakaputa i tō tāpaetanga.

Ētahi atu pārongo

Kei te wātea ētahi atu pārongo

Mō ētahi atu pārongo e pā ana ki ngā take kei mua i ngā komiti whiriwhiri, whakapā mai ki te Tari o Ngā Komiti Whiriwhiri Take mā te waea i te nama waea 04 471 9999, mā te waea ā-whakaahua rānei i te nama waea 04 499 0486.

Ngā tānga kei runga pae tukutuku

Tāhia ai e te Tari o te Manahautū te whānuitanga o te rauemi mō te Pāremata me ngā komiti whiriwhiri. Ka kitea tēnei i te pae tukutuku www.parliament.nz.

Tāpiritanga

He takotoranga pea hei whai ake māu

Te rā

Te tau whārangi

TE TĀPAETANGA e pā ana ki te Pire/Pakirehua XXX

Ki te Komiti Whiriwhiri Take XXX

Te whakamōhio

Nāku nā (ingoa o te tangata/o te rōpū whakahaere me tōna kāinga noho) te tāpaetanga nei.

Kei te hiahia ahau/mātou ki te puta ake ki mua i te aroaro o te komiti ki te kōrero ki taku/tā mātou tāpaetanga.

Ka taea te whakapā mai ki ahau mā te waea i te nama waea:

(Whakarārangitia mai tō nama waea awatea/mā te kōrero rānei ki a (hōmai te ingoa, te kāinga me te nama waea o te tangata whakapā atu mō tō rōpū whakahaere ki te rerekē ki ērā i runga ake. Mō ngā take noho wehe kē, whakaurua ngā mokamoka nei ki roto i tētahi karere whakakapi.)

Kei te hiahia ahau/mātou te hunga hoki e whai ake nei ki te tautoko i taku/tā mātou tāpaetanga:

(Whakarārangitia mai ngā ingoa, ō rātou tūranga hoki i roto i te rōpū whakahaere. Mehemea he rōpū whakahaere, me hōmai ngā mokamoka poto e whakamārama ana i ngā whāinga o tō rōpū whakahaere, ngā mema me te anga hoki tae atu ki ngā tāngata nā rātou te tohutohu i te wā e takatūria ana te tāpaetanga.)

Te whakarāpopotonga

E tautoko/whakahē ana ahau/mātou ki te tikanga o te pire nei nā te mea *(whakahuatia ngā take)*.

E hiahia ana ahau/mātou ki te mea ake i ngā kōrero e whai ake nei *(arā, ngā whakaaro whānui mō te pakirehua)*.

Te rara * *(mehemea kei te tāpae whakaaro mai mō tētahi pire)*

E tautoko/whakahē ana ahau/mātou ki te rara nei nā te mea *(whakahuatia ngā take)*.

Te rara * (*mehemea kei te tāpae whakaaro mai mō tētahi pire*)

Ahakoia taku/tā mātou whakaae ki te tikanga whānui o te rara nei, ki ahau/a mātou nei me (*tuhia ngā āhuatanga e hiahia ana koe/koutou ki te whakarerekē me te mea ake kupu hōu*).

Ngā kōrero e hāngai pū ana (*mehemea kei te tāpae whakaaro mai mō tētahi pakirehua*)

Kei te hiahia ahau/mātou ki te whakaara ake i ngā take e whai ake nei mō tikanga whai 1, tikanga whai 2, tikanga aha, tikanga aha atu rānei (*whakawhānuitia mai ō whakaaro me te hōmai take*).

Ngā tūtohutanga

(*Whakarārangitia mai ētahi atu tūtohutanga, whakatau mutunga rānei e hiahia ana koe mā te komiti e whakaaroaro. Tērā pea, ka hiahia koe ki te whakaatu i ngā tūtohutanga anō, kua kōrerotia i mua ake nei.*)